

Међународно трговинско право

Мултинационална предузећа

Појам

- Први пут употребљен термин (D. Lilienthal, 1960) *мултинационална компанија* као “компанија ... која припада једној земљи али ради и живи и по праву неке друге или других земаља.”
  - Мултинационална компанија – национална компанија са активностима у страниој држави.
- Економска дефиниција – предузеће које поседује (у целини или делом), контролише или управља приходом који потиче из имовине која се налази у више од једне земље.
  - Улагања у стране директне инвестиције (контрола у управљању)
  - Портфолио инвестиције – финансијско учешће у страном подухвату без управљачке контроле.
- Мултинационално предузеће (МНЕ) је само оно које предузима страну директну инвестицију.
  - Предузеће – не ограничава предмет изучавања на друштва са правним субјективитетом и групе друштава (однос матично-зависно друштво).

Појам

- УН:
  - *Транснационалне корпорације* – власништво и контрола у једној земљи, пословање у другој
  - *Мултинационалне корпорације* – власништво и контрола припадника више земаља.
  - Касније се ова разлика у терминима губи, а остаје у оквиру УН термин транснационалне корпорације за све облике страних директних инвестиција (на супрот портфолио инвестицијама и прекограничној продаји).
  - Draft UN Code of Conduct on Transnational Enterprises (1990) – *контрола активности* као кључни елемент у дефинисању.

Појам

- OECD Guidelines on Multinational Enterprises 1976. (2011. последње измене)
  - Основна карактеристика је *могућност координисања активностима између предузећа у више од једне земље.*
  - Ширина дефиниције: обухвата власничка и невластничка директна улагања, без обзира на правну форму и власништво.
  - Циљ: препоруке и стандарди за одговорно поступање и пословање у областима:
    - Запошљавања
    - Људских права
    - Заштите животне околине
    - Објављивања информација
    - Борбе против корупције
    - Заштите потрошача
    - Питања науке и технологије
    - Конкуренције
    - Опорезивања

Контрола активности МНЕ

- Основни проблем је контрола правне структуре која не одговара управљачкој структури (центру доношења одлука)
- Правно стање не одговара фактичкој ситуацији
- Основни проблеми – примена класичних института (националног) компанијског права
  - Правна самосталност
  - Ограничена одговорност

Контрола активности МНЕ

- Циљ регулаторне интервенције је предвиђање надлежности и одговорности.
  - Уговор и привредно друштво нису замишљени као инструменти који одговарају пословној структури МНЕ
    - Уговор – однос лица која су у међусобном односу и која су независна и приближно једнаке уговарачке снаге
    - Привредно друштво – правни субјект који је у власништву и под контролом његових чланова.
- Проблем одговорности надређеног уговарача или друштва без обзира на поделу ризика (“подизање вела”): није одговарајуће решење

Контрола активности МНЕ

- Предлог: увођење таквих структура које уместо постојећих боље одговарају потребама времена и пословања.
  - Одговорност: за рачуноводствене, финансијске и друге регулаторне потребе.
  - Транспарентност: Повећањем обавеза унутар постојећих целина једне групе (објављивање података према структури групе и доношењу одлука)
  - За уговорне односе – одговорност групе и употреба права конкуренције у циљу заштите:
    - пословне самосталности слабије уговорне стране
    - трећих лица којима се онемогућава приступ на тржиште које контролише група.

Развој МНЕ

- Европске колонијалне компаније током (18. и) 19. века.
- Америчке компаније средином 19. века
- Три периода:
  - Појавом првих међународних предузећа (средином 19. века) до 1914.
  - 1918 – 1939.
  - 1945 – данас
    - Након 1990. високо интегрисане глобалне економске активности

Развој МНЕ: средина 19. века до 1914.

- Енглеске инвестиције у железници, дрвној и рударској индустрији
  - Типично оснивање друштава у Енглеској са енглеским управним одбором који надгледа целокупну активност ван земље.
  - Разлог оснивања у земљи: приступ Лондонској берзи као начин финансирања пројеката у иностранству.
- Немачка друштва: хемијска индустрија и електрични производи
- Америчка МНЕ: Singer Sewing Machine Company – међународно предузеће за производњу.
- 3/5 капитала страних инвестиција усмерено на данашње земље у развоју – афричке и азијске (и јужноамеричке) колоније

Развој МНЕ: 1918-1939

- Спорији развој инвестиција због опште економске нестабилности овог периода.
- Развој националних економских политика у циљу заштите од депресије.
- Развој националних картела и високих тарифних баријера у трговини
- Развој међународних картела (више у Европи, мање у САД – где је постојало снажно право заштите конкуренције)

Развој МНЕ: 1945-1990

- Америчка доминација (1945-1960)
  - Оснивање ММФ, Светска банка и ГАТТ олакшали међународну трговину и омогућили лакшу прекограничну сарадњу
  - Развој међународног саобраћаја и комуникација
  - 49,2% укупних страних директних инвестиција САД, 16,2% В. Британија, 6,1% Француска, 1,2% Немачка, 0,7% Јапан.
  - Од 50'их немачка друштва, попут Вауер-а или Ноешт поново купују одузете фабрике у Латинској Америци, Siemens, АЕГ, Daimler-Benz шире продајну инострану мрежу.
  - Италијански Фиат и Оливети оснивају фабрике у Европи и Латинској Америци.
  - Другачији начин инвестирања: технолошки напредне индустрије роба и услуга шире се у друге **индустријски развијене** земље.

Развој МНЕ: 1945-1990

- Од 1960. развој европских МНЕ и МНЕ из Јапана: међународна конкуренција
  - Од 50% страних инвестиција САД 1970. до 1985. оне чине тек 25% укупних улагања.
  - Улагање Јапана у Тајван, Тајланд, Хонг Конг и Сингапур а временом и у индустријски развијене земље (Западна Европа и САД), да би 80' кренуле да опадају (33% укупних улагања)
  - САД постале водећа земља у коју се улаже (Европа, Канада, Јапан)
  - Западна Европа води у односу страних улагања (САД и у друге земље ЕУ): Немачка и Енглеска
  - Од 1980'их развој инвестиција из Кореје, Бразила и Мексика, као и земаља извозница нафте.
- Отварање тржишта Русије, Кине и бивших социјалистичких држава.

MNE: од 1990.

- Нови облици страних директних инвестиција: права међународна производња, инвестиције у услугама
  - Током 90'их најчешће земље за улагање: Сингапур, Мексико, Кина (водећа од 1995), Бразил, Малезија, Хонг Конг, Аргентина, Тајланд, Египат и Тајван.
  - Почетком 2000. све чешћа улагања из Бразила, Русије, Индије и Кине (иако и даље мања у односу на Западну Европу и Јапан)
  - Међународни ланци размене сировинама, полуготовим и готовим производима, али и *услугама и информацијама*
  - Глобално повезивање друштава, група, зависних друштава, подуговарача – стратешка партнерства и глобална економија.
    - Outsourcing – пребацивање обављања активности (услуга) у другу земљу (софтверски развој и услуге call-centra у Индији)

МНЕ: од 1990.

- Установљавање главних регионалних трговинских и инвестиционих либералних режима (ЕУ, НАФТА) и
- Оснивање СТО
  - Регулисање оквира за инвестиције (услуге, интелектуална својина, трговински аспекти инвестиција)

Разлози развоја МНЕ

1. Већи профит који произлази из конкурентске (или монополистичке) предности:
  - На тржишту робе – у заштићеним робним знацима.
  - На факторским тржиштима – у поседовању супериорних руководећих знања и вештина
  - Поседовању патената и пословних тајни
  - Приступу капиталу
- МНЕ доминирају у вези са:
  - Производњом заштићених производа: лековима, храни, пићу и козметици,
  - Концентрисаној индустрији – аутомобилској, хемијској, електричне робе, производних возила или канцеларијске производње,
  - Високо интензивним индустријама у погледу капитала – нафтна.

Разлози развоја МНЕ

2. Специфичне потребе за одређеним производом из иностранства покрећу економску размену у оним производима који су локално доступни
3. Интернационализација тржишта доводи до стварања МНЕ

Разлози развоја МНЕ

- Неколико могућих типова међународних инвестиција:
  - У тражењу природних ресурса
  - У тражењу тржишта
  - У тражењу ефикасности
  - У тражењу стратешке имовине, пре свега знања.
- Указује на разлоге постојања центара за улагање и њихове промене у разним епохама.

Правни фактори у развоју МНЕ

- Технолошка предност и величина основни предуслови за МНЕ
  - Правна регулатива која омогућава те факторе подстиче и развој МНЕ
    - Развијена правила индустријске (интелектуалне) својине и уговорног права
    - Правне форме које омогућавају развој великих друштава (развијено компанијско (АД и групе друштава) и берзанско право), у сарадњи са економским факторима.
- Суштинска одлука у стварању МНЕ да ли су добити (корист) њеног стварања већи од трошкова на дуги рок (и у поређењу са другим облицима пословања).

Правни фактори у развоју МНЕ

- Најједноставнији начин пословања – извоз робе на друго тржиште.
  - Када су трошкови трансакција директне продаје довољно ниски да не утичу на профитабилност.
  - Нису атрактивни када се обим извоза повећа тако да трошкови буду превисоки.

Правни фактори у развоју МНЕ

- Избор давања лиценце локалном произвођачу или директно инвестирање
  - За лиценцу неопходно да постоји у земљи домаћину ниво индустријске организације и радне снаге која ће бити потенцијални корисник лиценци.
  - Питање поверења у корисника лиценце и његово коришћење власничких предности друштва (проблем смањења комерцијалне вредности тајни и технологије која се преноси на корисника лиценце)
  - Иако потенцијални корисник лиценце постоји, некад ће она бити скупља од директног инвестирања кроз оснивање зависног друштва.

Правни фактори у развоју МНЕ

- Ограничавајући прописи земље домаћина
  - Штите домаћу земљу од присуства страних друштава.
  - Штите домаћу производњу (тарифне баријере) – опција у корист директних инвестиција.
  - Обавезују заједничка улагања са домаћим друштвима и државним предузећима.
  - Прописи радног права (заштита синдикалног удруживања и колективних преговарања, учествовање запослених у управљању и слично)
  - Конкретни прописи од утицаја на улагања: услови објављивања одређених података, висина пореза и других дажбина, правила конкуренције и њихова контрола, принципи одговорности друштава...

Правни фактори у развоју МНЕ

- Кључни избор инвестирања често није у правном, већ економском окружењу, у комбинацији са власничким предностима и интернационализацијом.
  - Објашњава инвестиције у нестабилна подручја
- САД и земље Западне Европе и Светска банка користе квалитет правног система као фактор у одлучивању о инвестирању (транспарентност, стабилност и предвидивост правног система, уз независне и ефикасне механизме за решавање спорова)

Пословне и правне форме МНЕ

- Пословна форма има циљ да одрази стратегију наступа на тржишту.
- Правна форма има циљ да у погледу трошкова најбоље усклади пословне потребе друштва и правне захтеве система под који је друштво подвргнуто.
- Правна структура треба да нуди *најмање нормативних оптерећења и да дозвољава највећу оперативну флексибилност која је дозвољена у праву земље у којој се налази правна структура.*

Правне форме МНЕ

- У почетку хијерархијске – унитарне пирамидалне структуре са центром у доношењу одлука.
- Данас све више хетерогене структуре, повезивање у мреже.
- *Зависна друштва са мало аутономије у случају:*
  - Постојања више зависних друштава у више земаља
  - Производње стандардизованих производа
  - Интегрисаних активности чланова са међусобним увозом производа
  - Матично друштво има већину имовине у својим рукама.
  - Пословна култура (америчка друштва по правилу имају зависна друштва са мало аутономије)
  - Лоше пословање зависног друштва

Правне форме МНЕ

- Зависно друштво са више аутономије:
  - Основано да би задовољавало потребе локалног тржишта
  - Припада мањој групацији
  - Размењује производе са осталим чланицама групе
  - Активност је незнатно другачија од осталих чланица
  - Значајан део акција или удела држе локални инвеститори
  - Циљ стратегија развоја.
  - Време трајања зависног друштва – временом расте аутономија
  - Преузета друштва поступком преузимања или стицања учешћа по правилу имају више аутономије од новооснованих.
  - Географски организована МНЕ по правилу су мање централизована него функционално и производно организована друштва

Правне форме МНЕ

- Уговорне форме
- Корпоративне групе на основу улагања
- Заједничка улагања (Joint venture) између независних друштава
- Неформални савези
- Државна МНЕ
- Супранационалне форме предузећа

Правне форме МНЕ: Уговорне форме

- Представљају МНЕ (према ОЕЦД дефиницији која не ограничава МНЕ на власничка улагања)
- Неопходно да уговорни однос доводи до односа контроле и доминације једне стране којом се остварује пословна интеграција.
  - Уговор о дистрибуцији
  - Производни аранжмани
  - Јавно-приватна партнерства (концесије)

Правне форме МНЕ: Уговорне форме

- Уговори о дистрибуцији
  - Најједноставнија форма повезаних односа која се захтева за МНЕ
  - Произвођач из једне земље закључује уговор о дистрибуцији са дистрибутером у домаћој земљи.
  - У замену за ексклузивно право продаје у домаћој земљи (често и на широј територији) дистрибутер се обавезује да набавља производе и да уложи све своје напоре да би их продао.
  - Често подразумева пренос права интелектуалне својине (жигови, know-how) чиме продавац обезбеђује идентитет и квалитет производа.

Правне форме МНЕ: Уговорне форме

- Сличан ефекат постиже и **франшизинг посао** у погледу дистрибуције
  - Пренос целокупног пословног концепта у замену за улог капитала неопходног да се оснује франшизинг испостава.
  - Чест систем у организовању набавке специјализоване опреме (компјутерски хардвер и софтвер, козметика и свадбена опрема) – где постоји униформна међународна потреба,
  - произвођач или добављач нема или не жели да уложи капитал у оснивање огранка или зависног друштва у сваком месту у иностранству.

Правне форме МНЕ: Уговорне форме

- Производни аранжмани (уговори)
  - Произвођач (давалац лиценце) може да закључи **уговор о лиценци** локалном произвођачу (корисник лиценце) за производњу у домаћој земљи.
    - Трансфер патентиране технологије и know-how која се користи на начин који штити технолошку предност даваоца лиценце.
  - Део ширег односа **производног франшизинга**.
    - Питање антиконкурентског ефекта таквих уговора у односу на локалну економију.
    - Опција која захтева постојање локалног произвођача и мали ризик утицаја трећих лица на заштићену технологију и тајна знања.

Правне форме МНЕ: Уговорне форме

- **Међународни конзорцијум**

- Организација када две или више страна сарађују (кооперација) у циљу поступања као јединственог субјекта за одређену и ограничену сврху.
- Некада се тешко правно и технички разликују од власничких улагања.
- Примери:
  - Заједнички развој и производња Конкорда (Sud Aviation – France и British Aircraft Company – UK)
  - Оригинално: French Groupment d'Interet Economique: Airbus индустрија. (Deutsche Airbus 37,9%, Aerospatiale – France 37,9%, British Aerospace 20%, CASA – Spain 4,2%). GIE – заједничко пословање и правни субјективитет без фискалних оптерећења и пуног оснивања. Касније је Airbus постао француско а.д.

Корпоративне групе на основу улагања

- Најчешћа слика МНЕ – корпоративна група на основу власничког улагања: матично друштво држи акције или уделе зависног друштва (непосредно или посредно)
- Класификација према националном или регионалном критеријуму (одлучујући у избору форме структуре групе)
  - Англо-америчка пирамидална група друштава
  - Европска прекогранична повезивања
  - Јапански модел

Корпоративне групе на основу улагања

- Англо-америчка пирамидална група друштава
  - Матично друштво поседује и контролише мрежу у потпуном или већинском власништву (а оне могу да буду холдинг компаније других група друштава).
  - Пирамида која постоји у прекограничном окружењу класични појам МНЕ
  - Нарочито заступљена у САД, В. Британији средином 20 в.

Корпоративне групе на основу улагања

- Пример:
  - **Форд** је традиционално пословао преко 100% зависних прекограничних зависних друштава.
  - **IBM World Trade Corporation** (холдинг компанија за IBM регионалне холдинг компаније, које су биле холдинг компаније регионалних и националних подгрупа потпуно зависних друштава).
  - Енглеско друштво **Bowater** (производња потрошачке амбалаже) имало је 420 зависних друштава (200 регистровано у Великој Британији) са по три степена зависности до главног матичног друштва. Разлог тако великог броја лежи у бројним припајањима и преузимањима.

Корпоративне групе на основу улагања

- Европска прекогранична повезивања
  - Мешавина корпоративних група на челу које је једно матично друштво и заједничких улагања (joint venture) између независних друштава.
  - Иако најчешће пример у Европи присутни и другде (DaimlerChrysler AG)
  - Разлози:
    - Наставак котирања на националној берзи (разлог креирања холдинг компаније у свакој домаћој земљи која је у заједничком власништву оснивача – матичног друштва)

Корпоративне групе на основу улагања

- Најчешће организују јединствену или заједничку холдинг компанију или више холдинг компанија (са или без узајамног учешћа)
- Пример:
- Agfa Gevaert: Agfa (немачко друштво) и Gevaert (белгијско друштво) имали су по 50% две националне холдинг компаније.
- Eurotunnel – француска и енглеска холдинг компанија
  - И даље две холдинг компаније са подељеним националним интересима због политичких разлога

Корпоративне групе на основу улагања

- Повећање економског обима веће него што би матична друштва могла самостално да остваре.
  - Пример: **Unilever** – енглески Lever Brothers и холандски Margarine Uni. Прво прекогранично спајање са јединственим управним одбором чија су матична друштва Unilever plc и Unilever NV.
- Заштита права акционара – закључивање уговора којима се омогућује једнакост у дивидендама на основу профита друштва у свакој националној држави.
- Фискалне последице – уштеда у плаћању пореза (нарочито за случај прекограничних спајања)
  - ЕУ Директиве у вези са порезима

Joint venture

- Не постоји прецизна правна дефиниција – може да представља сваки договор или предузеће (у широком смислу речи) између два независна друштва.
- Подразумева *кооперацију два или више независних друштава* који су повезани подухватом у остварењу заједничке трговинске, финансијске или техничке активности.
  - Могуће да joint venture постоји и између већ повезаних друштава
- По правилу подразумева подељену контролу матичних друштава.

Joint venture

- Правна форма:
  - Уговор
  - Ортаклук
  - Друштво чија је одговорност ограничена
- Избор (једна или више форми) одређен меродавним правом.
- Уобичајено joint venture протеком времена престаје, могући супротни случајеви – мала разлика наспрам група.

Joint venture: примери

- **Renault-Nissan** подухват организован кроз 50% заједничку *стратешку менаџерску компанију* Renault-Nissan BV (која није традиционална холдинг компанија а Renault има 44% акција Nissan-а, док Nissan има 15% Renault-ових) и задржава различиту корпоративну културу и идентитет сваког партнера.
- Јединствени joint venture: **SAS** (Scandinavian Airline Systems) – уговор националних компанија Шведске, Норвешке и Данске закључен 1951. са трајањем до 2001. продужено до 2020.
  - Установио САС конзорцијум који је у власништву три матична друштва и који нема правни субјективитет.
  - Комбинација уговорних и власничких улагања са интегрисаним управљањем и учешћем јавног сектора.

Неформални савези

- Неформални савези немају јасну правну структуру.
  - Нпр. узајамна учешћа релативно малог значаја.
    - Узајамни интерес у одређеним питањима.
    - Колективни интерес условљава колективни утицај на одлуке без правне форме.
- Проблеми правне одговорности
  - Необавезност правног дефинисање односа
  - Примена правила о конкуренцији

Државна МНЕ

- Јавно предузеће постаје МНЕ:
  - Ширењем на међународном нивоу
    - Нпр. национална предузећа у области производње нафте из земаља у развоју (Газпром и Рознефт – Русија, Embraer – Бразил)
  - Национализацијом постојећег МНЕ
    - Карактеристика развијених земаља
    - Нпр: Француска – Rhone-Poulenc (касније са Hoechst формирала Aventis)

Супранационалне форме: ЕУ

- Форме усвојене у оквиру ЕУ
  - Societas Europaea (SE) – 2001.
    - Настаје:
      - Прекограничним спајањем
      - Оснивањем холдинг компаније
      - Оснивањем зависног друштва
      - Трансформацијом националног друштва
    - Мешавина националних и супранационалних правила
    - До сада око 1200 СЕ
    - Најпознатије Allianz, BASF, Strabag

Супранационалне форме: ЕУ

- EEIG – Европска економска интересна групација (1985)
  - Оснива се уговором чланова (правна лица и физичка лица која пружају професионалне услуге)
  - Правна способност групације, колективна управа чланова групације и заједничка неограничена одговорност чланова.
  - Не стиче профит
  - Не може да управља другим друштвима као холдинг или менаџмент компанија.
  - Не може да запосли више од 500 запослених
  - До сада најчешћа у области развоја и истраживања, пружања прекограничних правних услуга.
  - Опорезује се у националном праву у коме је основана

Супранационалне форме

- Корпорације међународног јавног права
  - Оснивају две или више државе међународним уговором.
  - У области атомске енергије, транспорта, сателитских комуникација.
  - Правни режими различити (joint venture, међународне организације)
  - Разлика у односу на државна МНЕ: меродавно право (за корпорације међународног права – међународни уговор, за државно МНЕ – национално право)
  - Често су руководиоци представници држава
  - Решавање спорова најчешће кроз међународни поступак
  - Пример: EUROFIMA (међународна корпорација 14 европских земаља за финансирање железница)
    - Основана у Швајцарској
    - Примена швајцарског права након примене одредби Уговора.